

دانشگاه پیام نور

تاریخ فرهنگ و هنر ایران (پیش از اسلام)

(رشته هنر)

www.ketab.ir

علی اکبر مستقیمی احمد دهقان

سرشناسه	: مستقیمی، علی اکبر، ۱۳۳۱ -
عنوان و نام پدید آور	: تاریخ فرهنگ و هنر ایران (پیش از اسلام) / مولفان: علی اکبر مستقیمی، احمد دهقان.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ده، ۲۳۳ ص: مصور (بخشی رنگی)، نقشه (رنگی).
فروست	: دانشگاه پیام نور، ۲۰۸۸، گروه هنر: ۱/۲۴
شابک	: 978 - 964 - 14 0135 - 3
وضعیت فهرست نویسی	: فیلد.
یادداشت	: کتائنامه.
موضوع	: هنر - ایران - تاریخ - پیش از اسلام
موضوع	: فرهنگ ایرانی - تاریخ
موضوع	: ایران - تمدن - پیش از اسلام
شناسه افزوده	: دهقان، احمد، ۱۳۶۰ -
شناسه افزوده	: دانشگاه پیام نور
رده بندی کنگره	: ۱۳۳۳ ت ۵۵: ۵ NV۲۸۰
رده بندی دیویی	: ۹۰۵۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۲۹۰۹۶

دانشگاه پیام نور

تاریخ فرهنگ و هنر ایران (پیش از اسلام)

مولفان: علی اکبر مستقیمی - احمد دهقان

ویراستار علمی: دکتر بهناز پیامی

ویراستار ادبی: دکتر حسین هژیریان

تهیه و تولید: مدیریت تولید محتوا و تجهیزات آموزشی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه پیام نور

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

نوبت و تاریخ چاپ: چاپ اول آبان ۱۳۹۳

شابک: ۹۷۸ - ۹۶۴ - ۱۴ - ۰۱۳۵ - ۳

ISBN: 978 - 964 - 14 - 0135 - 3

فروش این کتاب فقط از طریق نمایندگی‌های دانشگاه پیام نور مجاز می باشد و فروش

آن در سایر مراکز فروش کتاب موجب تعقیب قانونی فروشنده خواهد گردید

(کلیه حقوق نشر اعم از چاپی، الکترونیکی، تصویری، صوتی و اینترنتی برای دانشگاه پیام نور محفوظ است)

قیمت: ۹۱۵۰۰ ریال

امروزه کتاب‌خوانی و علم‌آموزی، نه تنها یک وظیفه‌ی ملی، که یک واجب دینی است.

مقام معظم رهبری

در عصر حاضر یکی از شاخصه‌های ارزیابی رشد، توسعه و پیشرفت فرهنگی هر کشوری میزان تولید کتاب، مطالعه و کتاب‌خوانی مردم آن مرز و بوم است. ایران اسلامی نیز از دیرباز تاکنون با داشتن تمدنی چندهزارساله و مراکز متعدد علمی، فرهنگی، کتابخانه‌های معتبر، علما و دانشمندان بزرگ با آثار ارزشمند تاریخی، سرآمد دولت‌ها و ملت‌های دیگر بوده و در عرصه‌ی فرهنگ و تمدن جهانی به‌سان خورشیدی تابناک همچنان می‌درخشد و با فرزندان نیک‌نهاد خویش هنرنمایی می‌کند. چه کسی است که در دنیا با دانشمندان فرزانه و نام‌آور ایرانی همچون ابوعلی سینا، ابوریحان بیرونی، فارابی، خوارزمی و ... همچنین شاعران برجسته‌ای نظیر فردوسی، سعدی، مولوی، حافظ و ... آشنا نباشد و در مقابل عظمت آنها سر تعظیم فرود نیاورد. تمامی این افتخارات ارزشمند، برگرفته از میزان عشق و علاقه فراوان ملت ما به فراگیری علم و دانش از طریق خواندن و مطالعه منابع و کتاب‌های گوناگون است. به شکرانه‌ی الهی، تاریخ و گذشته ما، همیشه درخشان و پربراز است. ولی اکنون در این زمینه در چه جایگاهی قرار داریم؟ آمار و ارقام ارائه‌شده از سوی مجامع و سازمان‌های فرهنگی در مورد سرانه‌ی مطالعه‌ی هر ایرانی، برایمان چندان امیدوارکننده نمی‌باشد و رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز از این وضعیت بارها اظهار گله و ناخشنودی نموده‌اند.

کتاب، دروازه‌ای به سوی گستره‌ی دانش و معرفت است و کتاب خوب، یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. همه‌ی دستاوردهای بشر در سراسر عمر جهان، تا آنجا که قابل کتابت بوده است، در میان دست‌نوشته‌هایی است که انسان‌ها پدید آورده و می‌آورند. در این مجموعه‌ی بی‌نظیر، تعالیم الهی، درس‌های پیامبران به بشر، و همچنین علوم مختلفی است که سعادت بشر بدون آگاهی از آنها امکان‌پذیر نیست. کسی که با دنیای زیبا و زندگی‌بخش کتاب ارتباط ندارد بی‌شک از مهم‌ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. با این دیدگاه، به‌روشنی می‌توان ارزش و مفهوم رمزی عمیق در این حقیقت تاریخی را دریافت که اولین خطاب خداوند متعال به پیامبر گرامی اسلام (ص) این است که «بخوان!» و در اولین

سوره‌ای که بر آن فرستاده‌ی عظیم‌الشان خداوند، فرود آمده، نام «قلم» به تجلیل یاد شده‌است: «اقْرَأْ وَ رَبُّكَ الْأَكْرَمُ. الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ» در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه‌ی انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشری، از طریق کتاب جاودانه مانده‌اند.

دانشگاه پیام‌نور با گستره‌ی جغرافیایی ایران شمول خود با هدف آموزش برای همه، همه‌جا و همه‌وقت، به‌عنوان دانشگاهی کتاب‌محور در نظام آموزش عالی کشورمان، افتخار دارد جایگاه اندیشه‌سازی و خردورزی بخش عظیمی از جوانان جویای علم این مرز و بوم باشد. تلاش فراوانی در ایام طولانی فعالیت این دانشگاه انجام پذیرفته تا با بهره‌گیری از تجربه‌های گرانقدر استادان و صاحب‌نظران برجسته کشورمان، کتاب‌ها و منابع آموزشی درسی شاخص و خودآموز تولید شود. در آینده هم، این مهم با هدف ارتقای سطح علمی، روزآمدی و توجه بیشتر به نیازهای مخاطبان دانشگاه پیام‌نور با جدیت ادامه خواهد داشت. به‌طور قطع استفاده از نظرات استادان، صاحب‌نظران و دانشجویان محترم، ما را در انجام این وظیفه‌ی مهم و خطیر یاری‌رسان خواهد بود. پیشاپیش از تمامی عزیزانی که با نقد، تصحیح و پیشنهادهای خود ما را در انجام این وظیفه‌ی خطیر یاری می‌رسانند، سپاسگزاری می‌نماییم. لازم است از تمامی اندیشمندانی که تاکنون دانشگاه پیام‌نور را منزلگاه اندیشه‌سازی خود دانسته و ما را در تولید کتاب و محتوای آموزشی درسی یاری نموده‌اند، صمیمانه قدردانی گردد. موفقیت و بهروزی تمامی دانشجویان و دانش‌پژوهان عزیز آرزوی همیشگی ما است.

دانشگاه پیام‌نور

فهرست مطالب

پیشگفتار.....	نه
فصل اول: فرهنگ و هنر پیش از تاریخ ایران تا دوران ایلام.....	۱
۱-۱ فرهنگ و هنر.....	۱
۲-۱ پیش از تاریخ ایران.....	۲
۱-۲-۱ دوران پارینه سنگی (غارنشینی، جمع‌آوری غذا).....	۳
۲-۲-۱ دوران نوسنگی (تولید غذا و استقرار).....	۳
۳-۱ دوران شهرنشینی.....	۶
فصل دوم: فرهنگ و هنر ایلام.....	۱۷
۱-۲ سرزمین و فرهنگ ایلام.....	۱۷
۲-۲ مذهب ایلامیان.....	۲۰
۳-۲ هنر ایلام قدیم.....	۲۲
۱-۳-۲ نقش برجسته.....	۲۲
۲-۳-۲ پیکره‌سازی.....	۲۴
۳-۳-۲ مهرسازی.....	۲۴
۴-۲ هنر ایلام میانی.....	۲۵
۱-۴-۲ معماری.....	۲۵
۲-۴-۲ پیکره‌سازی.....	۲۹
۳-۴-۲ نقش برجسته.....	۳۱
۵-۲ هنر ایلام جدید.....	۳۳
فصل سوم: فرهنگ و هنر ماد.....	۴۱
۱-۳ مهاجرت آریایی‌ها و تشکیل دولت ماد.....	۴۱
۲-۳ تقسیمات اجتماعی.....	۴۵
۳-۳ باورهای مذهبی.....	۴۵
۴-۳ نگارش.....	۴۵
۵-۳ شغل.....	۴۶

۴۶	۶-۳ لباس
۴۷	۷-۳ شهرسازی
۴۷	۸-۳ معماری صخره‌ای
۵۰	۹-۳ ماندگاه‌های مادی

فصل چهارم: فرهنگ و هنر هخامنشی

۵۵	۱-۴ هخامنشیان
۵۶	۲-۴ زبان، خط و کتیبه
۵۸	۳-۴ ساختار اجتماعی
۶۰	۴-۴ باورهای مذهبی
۶۱	۵-۴ آموزش و پرورش
۶۲	۶-۴ هنر و معماری
۶۳	۶-۴ پاسارگاد
۶۷	۶-۴ تخت جمشید
۸۳	۶-۴ شوش
۸۴	۶-۴ نقش رستم
۸۹	۶-۴ مجسمه‌سازی
۹۱	۶-۴ مهرسازی
۹۳	۶-۴ میناکاری
۹۳	۶-۴ منبت‌کاری
۹۴	۶-۴ فلز کاری
۹۹	۶-۴ پارچه‌بافی
۱۰۰	۶-۴ پوشاک
۱۰۱	۶-۴ قالی‌بافی
۱۰۳	۷-۴ کشاورزی و دامداری
۱۰۳	۸-۴ آبیاری
۱۰۵	۹-۴ باغداری
۱۰۵	۱۰-۴ دامداری و تربیت اسب
۱۰۵	۱۱-۴ پزشکی
۱۰۶	۱۲-۴ بانکداری
۱۰۷	۱۳-۴ ضرب سکه
۱۰۸	۱۴-۴ اوزان و مقیاس
۱۰۸	۱۵-۴ راه‌ها

فصل پنجم: فرهنگ و هنر دوران سلوکی و اشکانی

۱۱۳	۱-۵ سلوکیان
۱۱۷	۲-۵ نمونه آثار دوره سلوکی
۱۱۸	۳-۵ اشکانیان
۱۲۰	۴-۵ نژاد
۱۲۰	۵-۵ ادبیات
۱۲۰	۶-۵ دین
۱۲۱	۷-۵ خانواده

۱۲۱	۸-۵ جامعه و طبقات اجتماعی
۱۲۳	۹-۵ سکه
۱۲۴	۱۰-۵ پوشاک
۱۲۵	۱۱-۵ پرورش جسم و روح
۱۲۵	۱۲-۵ پرورش اسب
۱۲۶	۱۳-۵ شهرسازی
۱۲۹	۱۴-۵ معماری
۱۳۵	۱۵-۵ نقش برجسته
۱۴۰	۱۶-۵ مجسمه‌سازی
۱۴۰	۱۷-۵ جواهرات
۱۴۲	۱۸-۵ فلزکاری
۱۴۳	۱۹-۵ ریتون
۱۴۳	۲۰-۵ سفال
۱۴۴	۲۱-۵ تدفین

۱۴۹	فصل ششم: فرهنگ و هنر ساسانی
۱۴۹	۱-۶ ساسانیان
۱۵۰	۲-۶ خط و زبان
۱۵۱	۳-۶ منابع
۱۵۳	۴-۶ جامعه ساسانی
۱۶۱	۵-۶ دین
۱۷۰	۶-۶ خانواده
۱۷۸	۷-۶ جهان پس از مرگ
۱۷۸	۸-۶ کشاورزی
۱۷۹	۹-۶ آبیاری
۱۸۱	۱۰-۶ نقوش برجسته
۱۹۲	۱۱-۶ پیکره‌سازی
۱۹۴	۱۲-۶ معماری
۱۹۹	۱۳-۶ شهرسازی
۲۰۶	۱۴-۶ ضرابخانه و صنعت ضرب سکه
۲۰۸	۱۵-۶ نقره‌کاری
۲۱۲	۱۶-۶ منسوجات
۲۱۵	۱۷-۶ پوشاک
۲۱۶	۱۸-۶ فرش بافی
۲۱۶	۱۹-۶ موسیقی
۲۱۹	۲۰-۶ شکار
۲۱۹	۲۱-۶ خوردنی‌ها
۲۲۰	۲۲-۶ عجایب بارگاه خسروپرویز

۲۲۵ پاسخ خودآزمایی‌ها

۲۲۷ کتابنامه

پیشگفتار

سرزمینی که بعد از ورود آریایی‌ها نام ایران به خود گرفت از دیرباز مأمن انسان‌های اولیه بوده که در غارها سکونت داشتند. بعدها به دلایل متعدد، دشت را جهت استقرار برگزیدند و وارد مرحله دشت نشینی شدند. در طی هزاره‌ها با توجه به نیازمندی‌های خود پیشرفت نموده، مراحل تکامل اجتماعی خود را پشت سر نهاده، با گسترش جمعیت و بهره‌برداری بیشتر از محیط، همراه با سایر دگرگونی‌ها وارد مرحله شهرنشینی شدند. ارتباط خود را با دیگر مراکز تمدنی توسعه داده، تأثیرپذیر و تأثیرگذار شدند.

بخش جنوب غربی ایران اول بار توانست به تشکیل حکومت دست یازد و سلسله‌های متعدد و حاکمان مختلف را تجربه کند. حال آن‌که بقیه نقاط به صورت واحدهای مستقل گذران می‌کردند.

با ورود آریایی‌ها و استقرار آن‌ها در بخش‌های مختلف، مادیان اولین گروه بودند که به تشکیل حکومت دست زده و در طی زمان نگاه منطقه‌ای خود را به فرمانطقه‌ای بدل کردند و صاحب قدرت و اقتدار گردیدند.

دومین گروه آریایی، پارس‌ها، با تغییر جهان‌بینی خود و تشکیل دولت هخامنشی، حاکمیت بر جهان آن روز را تجربه نمودند و آثار گران‌بهایی از خود به یادگار گذاشتند. حمله اسکندر به ایران باعث سقوط دولت آنان شد و مدت زمانی یونانیان بر ایران حکم راندند.

با تشکیل دولت اشکانی، فرهنگ و تمدن ایرانی مجدداً رونق گرفت و در ادامه ساسانیان با تشکیل حکومتی مبنی بر آموزه‌های دینی و مقابله با غرب، یکی از دو قدرت جهان آن روز شدند.

فصل اول این کتاب به آثار و بقایای فرهنگ‌های پیش از تاریخ ایران و سپس به

دوران شهرنشینی و معرفی نمونه‌های آن اختصاص دارد. فصل دوم به فرهنگ و هنر دوران ایلام و ارائه نمونه آثار به جای مانده از آن دوران پرداخته، فصل سوم به فرهنگ و هنر ماد و آثار به جای مانده آن دوران تعلق دارد. فصل چهارم به فرهنگ و هنر هخامنشیان و بازگویی برخی از آثار مشهور آنان اختصاص دارد. دوران سلوکی و حاکمیت اشکانیان و تجدید حیات فرهنگ و هنر شرقی چکیده فصل پنجم است. فرهنگ و هنر ساسانی و برخی از آثار به جای مانده از آن دوران در فصل ششم آمده و در پایان کتابنامه درج شده است.

مؤلفین بر خود لازم می‌دانند از دقت نظر علمی سرکار خانم دکتر بهناز پیامی عضو محترم هیأت علمی دانشگاه پیام نور که ویرایش علمی این اثر را تقبل نمودند قدردانی نمایند. از تلاش‌های پیگیرانه مدیران محترم و کارشناسان گرامی دفتر تدوین و تولید محتوای آموزشی به ویژه سرکار خانم مینا حاجی انزهایی و نیز مدیریت محترم انتشارات دانشگاه پیام نور و همکاران ارجمندشان سپاسگزاری می‌شود. مسلماً این کتاب بدون نقص و خطا نیست. امید است اساتید و دانشجویان گرامی با نظرات و انتقادات خود ما را در رفع نقایص یاری دهند.

علی اکبر مستقیمی

هیئت علمی دانشگاه یزد

Aliakbar_mostaghimi@yahoo.com

احمد دهقان

هیئت علمی دانشگاه پیام نور

Ahmad.dehghan@yahoo.com